

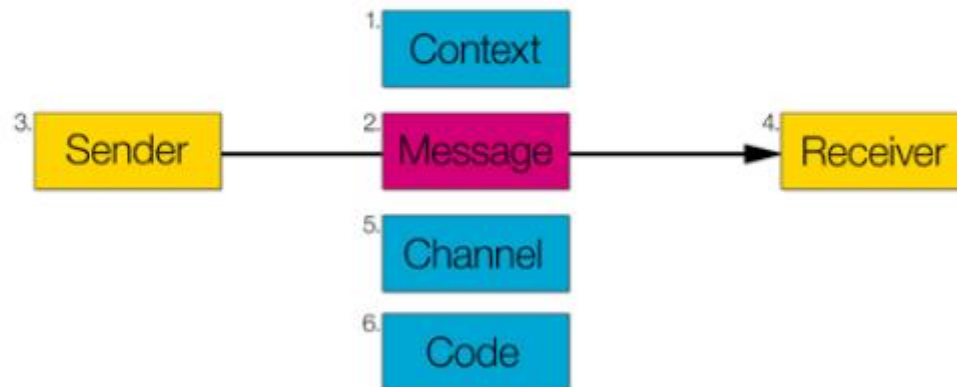
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΠΕΛΟΠΟΝΝΗΣΟΥ
ΣΧΟΛΗ ΑΝΘΡΩΠΙΣΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
Τμήμα Φιλολογίας

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

12^η ΔΙΑΛΕΞΗ
Π. ΓΑΚΗΣ
gakis@sch.gr

ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΚΕΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ

το μοντέλο του Jakobson (1960)

ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ JAKOBSON (1960)

- ένα επικοινωνιακό μοντέλο με έξι παράγοντες:
 1. ο αποστολέας ή πομπός
 2. ο παραλήπτης ή δέκτης
 3. το μήνυμα
 4. ο επικοινωνιακός κώδικας
 5. το πλαίσιο αναφοράς (το θέμα)
 6. το κανάλι (μέσο που επιλέγει ο πομπό για να στείλει το μήνυμά του)

ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ JAKOBSON (1960)

- κάθε παράγοντας της γλωσσικής επικοινωνίας ορίζει μία λειτουργία της γλώσσας.
- Ανάλογα με τον παράγοντα στον οποίο εστιάζει η επικοινωνία, διακρίνονται έξι βασικές γλωσσικές λειτουργίες:
 1. η **αναφορική** εστιάζει στο πλαίσιο αναφοράς (θέμα)
 2. η **συγκινησιακή** εστιάζει στον πομπό
 3. η **βουλητική** εστιάζει στον δέκτη
 4. η **φατική** εστιάζει στο κανάλι
 5. η **μεταγλωσσική** εστιάζει στον κώδικα
 6. η **ποιητική** εστιάζει στο μήνυμα

Α. ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ

- αναφορική ή γνωστική, **πληροφοριακή**, δηλωτική, παραστατική:
- η **βασική λειτουργία** των περισσότερων μηνυμάτων, το θέμα της ομιλίας, στο τρίτο πρόσωπο,
- π.χ. *Ο Σωκράτης είναι αρχαίος φιλόσοφος*

B. ΣΥΝΑΙΣΘΗΜΑΤΙΚΗ

- (ή εκφραστική, συγκινησιακή, βιωματική):
- στο πρώτο πρόσωπο, ο ομιλητής τη **στάση** του σχετικά με το αντικείμενο της ομιλίας του, πβ. τον ψεύτη ή τον ηθοποιό·
- Γίνεται:
 1. με επιφωνήματα («*πω!*, *πω!*»),
 2. με το ρυθμό της ομιλίας,
 3. με τη μάκρυνση φωνηέντων για έμφαση («*καλόοοο*»),
 4. με την επιτόνιση («*είναι πολύ καλό παιδί*») κ.λπ.

Γ. ΒΟΥΛΗΤΙΚΗ

- Βουλευτική ή κλητική, προθετική, κατευθυντική, προστακτική:
- στον ακροατή, στο **δεύτερο** πρόσωπο, να προκαλέσει **συναισθήματα** (πβ. ο ηθοποιός ή ο ρήτορας στο δικαστήριο):
- ή να **επηρεάσει τη συμπεριφορά** του (πβ. η διδακτική ποίηση ή το εκκλησιαστικό κήρυγμα).
- **Επίκληση** (πβ. «για σένα, τον αγρότη»), προστακτικής (πβ. διαφημιστικά μηνύματα του τύπου: «δοκιμάστε... εμπιστευθείτε» κ.λπ.)

Δ. ΦΑΤΙΚΗ (Ή ΕΠΑΦΙΚΗ):

- χρησιμεύει στο να αρχίσει, να συνεχίσει ή να διακόψει μια επικοινωνία,
- να ελέγξει αν το κανάλι λειτουργεί και ο δέκτης λαμβάνει το μήνυμα
- π.χ. «αλό...αλό» στο τηλέφωνο· «*χμ...χμ*»·
- «*καλός καιρός σήμερα*»,
- συνομιλία μεταξύ ερωτευμένων που μιλάνε συνεχώς χωρίς να λένε τίποτα

Ε. ΜΕΤΑΓΛΩΣΣΙΚΗ

- Μεταγλωσσική ή σχολιαστική, επεξηγηματική:
- μιλά για τη γλώσσα (όχι για τα αντικείμενα)
- η γραμματικοσυντακτική **ορολογία** (πβ. «σύνδεσμοι είναι οι λέξεις που...»),
- οι **ορισμοί**, όπου εξηγούνται στοιχεία μιας γλώσσας με άλλες γνωστές λέξεις της ίδιας γλώσσας, πβ. «Γλωσσολογία είναι...»

ΣΤ. ΠΟΙΗΤΙΚΗ

- ποιητική ή αισθητική:
- **συγκεντρώνεται** στο **μήνυμα** καθαυτό, δηλ. στα **στιλιστικά χαρακτηριστικά** της μορφής του, π.χ. ομοιοκαταληξία, παρήχηση, ρίμα κ.λπ.
- **φτάνει** ως την **απόκλιση** από τον γραμματικό κανόνα ή και την **κατάργηση** της κοινής **λογικής**, πβ. «και το βοριά το δυνατό τον πήραν τα καράβια

ΚΑΘΕ ΜΗΝΥΜΑ

- μεικτό
- με την επικοινωνιακή συνισταμένη πάντοτε στη βάση του,
- όποια λειτουργία κι αν υπερισχύει σε κάθε περίπτωση

ΕΦΑΡΜΟΓΗ

παράγοντες	λειτουργία	παράδειγμα
θέμα / αναφερόμενο πομπός δέκτης κανάλι κώδικας μήνυμα	αναφορική / δηλωτική συναισθηματική προστακτική φατική μεταγλωσσική ποιητική	Βρέχει Πώς μ' αρέσει η βροχή! Πάρε την ομπρέλα, να μη βραχείς Ακούς που σου μιλάω; Βρέχει! «Βρέχει» σημαίνει ότι ρίχνει από τον ουρανό σταγόνες νερού. Πάλι βρέχει! Ψυχή δεν έχει να με συντρέχει...
		Τομπαΐδης 1988, 46

ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ - ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ (ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΤΕΡΑ)

- Αναφορά: Το γλωσσικό περιβάλλον στο οποίο αναφέρεται, το «τι». **Καμιά μορφή επικοινωνίας δεν μπορεί να νοηθεί χωρίς το «τι», χωρίς την αναφορική λειτουργία.** Το γεγονός αυτό καθιστά την αναφορική λειτουργία την κατεξοχήν επικοινωνιακή λειτουργία σε σύγκριση π.χ. με την επαφική ή φατική η οποία μπορεί και να απουσιάζει από πάμπολλες μορφές επικοινωνίας (π.χ. επίσημη) (βλ. και Mounin 1984, 76)
- Το μήνυμα, πεζό ή ποιητικό, περισσότερο ή λιγότερο σύνθετο, μονοσήμαντο, αμφίσημο ή πολυσήμαντο, έχει τη μορφή και τη δομή κειμένου. Η ιδιότητα αυτή υποχρεώνει κάθε μοντέλο περιγραφής της λογοτεχνικής επικοινωνίας να στηρίζεται και να περιστρέφεται στην έννοια του κειμένου.

ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ - ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ (ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΤΕΡΑ)

- Όμως το κείμενο για να υπάρξει απαιτεί και δύο άλλους παράγοντες: το προκείμενο (ο κώδικας που προαπαιτείται για να υπάρξει το συγκεκριμένο κείμενο) και το περικείμενο (είναι όλα εκείνα τα πραγματολογικά, ενδογλωσσικά και εξωγλωσσικά στοιχεία που απαιτούνται για την κατανόηση του κειμένου). Έτσι τελικά το σχήμα παίρνει την ακόλουθη μορφή:

περι-κείμενο (πραγματολογία)

ανα-κείμενο (αναφορική λειτουργία)

ΥΠΟ-κείμενο - κείμενο - ΑΝΤΙ-κείμενο

δια-κείμενο (ποιητική λειτουργία)

προ-κείμενο (κώδικας)

ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ - ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ (ΑΝΑΛΥΤΙΚΟΤΕΡΑ)

- Η ποιητική λειτουργία **δεν περιορίζεται μόνο** στην ποίηση και στη λογοτεχνία γενικότερα αλλά αφορά κάθε μορφή γλωσσικής επικοινωνίας.
- Κι αυτό γιατί «*έχουμε πάντοτε μαζί μας τη γλωσσική και ποιητική πατρίδα μας στην τσέπη του παιδικού παντελονιού μας*» (Mounin 1984, 168).
- Τέλος, όλες οι λειτουργίες που επισημάνθηκαν παραπάνω έχουν όχι μόνο καθολικό αλλά και συνολικό χαρακτήρα, συνυπάρχουν δηλαδή από κοινού σε κάθε μορφή επικοινωνίας μέσω κειμένου.
- Η βαρύτητά τους μόνο ποικίλλει κατά περίπτωση, με καθοριστική βέβαια την παρουσία της λειτουργίας του κειμένου από όπου αναδύονται και αναδεικνύονται όλες οι άλλες.

Ό,ΤΙ ΔΙΑΦΟΡΟΠΟΙΕΙ ΤΗ ΓΛΩΣΣΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

- ο είναι ο έντονα προθετικός χαρακτήρας των επιλογών που κάνει ο δημιουργός. Ακόμη πιο χαρακτηριστικές και σημαντικές είναι οι αποκλίσεις που γίνονται στο λογοτεχνικό έργο, αποκλίσεις από τις καθιερωμένες γλωσσικές συμβάσεις, οι οποίες (συμβάσεις) καθορίζουν τον κώδικα, τη γλώσσα ενός λαού. Όσο μεγαλύτερες είναι αυτές οι αποκλίσεις, τόσο πιο έντονα χαρακτηριστικό και προσωπικό είναι το ύφος του συγγραφέα.
- Άλλη μια καθολική λειτουργία της ποιητικής γλώσσας είναι και η δημιουργία μηχανισμών σύζευξης των διαφόρων στοιχείων για τη δημιουργία υφολογικών αποτελεσμάτων που αποκλίνουν από τον συμβατικό κώδικα. Τέτοιους μηχανισμούς παράγει η διαδικασία της επανάληψης ορισμένων φωνημάτων που συνιστούν ό,τι ονομάζουμε παρήχηση ή -σε ειδικές περιπτώσεις- ομοιοκαταληξία

ΔΥΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΑ ΤΗΣ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ:

- α) Σε ένα δίστιχο του Ελύτη, παράδειγμα φωνολογικών μηχανισμών (παρονομασία ή παρήχηση), β) Σε ένα στίχο του Σολωμού, παράδειγμα μορφοσυντακτικών μηχανισμών.

1. *Ο ήλιος ο ηλιάτορας*

ο πετροπαιχνιδιάτορας

2. *από την άκρη των ακρώ*

κατηφοράει στο Ταίναρο

- Πρόκειται για μια πετυχημένη φωνολογική παρήχηση (ή παρονομασία), για ηχητικό παραλληλισμό (ή επανάληψη) που **δε δηλώνει απλώς σημειολογικά τη σημασιολογική πληροφορία**, αλλά τη συμπληρώνει και την **προβάλλει με αισθητικά αποτελέσματα**

ΤΡΟΠΟΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑΣ

- **Παρήχηση** (παρονομασία): 1. **Επανάληψη** των **υγρών** συμφώνων /l/ και κυρίως του /r/ σε όλες τις κύριες λέξεις. 2. Επανάληψη του **ἀηχου** κλειστού /t/ στις 8 από τις 14 λέξεις. 3. **Επανάληψη μερικών μορφοφωνολογικών** ή απλώς φωνολογικών **στοιχείων** σε κάθε ημιστίχιο: ο ili, ο re, tin akri ton akro, ora. 4. Επανάληψη καταληκτικών στοιχείων των δυο ημιστιχίων μεταξύ τους (ομοιοκαταληξία): iatoras, ro κλπ.
- **Ηχητικός παραλληλισμός** (επανάληψη): Σημασιολογικά τόσο τα στοιχεία του πρώτου στίχου όσο και **η επαναληπτική χρήση του δεύτερου δηλώνουν μεγέθυνση και επίταση**, βιωματική δηλ. παρουσίαση της ουδέτερης περιγραφικής σημασίας των: ήλιος και άκρη. (Πβ. βαθμιαία αύξηση στον αριθμό των φωνημάτων στα παραθετικά: high - higher - highest, altus - altior - altissimus, σοφός - σοφώτερος - σοφώτατος, όπου τα σημαίνοντα αντανακλούν την κλίμακα διαβαθμίσεως των σημαινόμενων). Έτσι: ήλιος - ηλιάτορας - πετροπαιχνιδιάτορας. Στη σημασιολογική επαύξηση συμβάλλουν και μορφολογικά μέσα: **μεγεθυντική χροιά της κατάληξης** -άτορας (πβ αυτοκράτορας, παντοκράτορας).

- Έχουμε τελικά εδώ ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα του σύνθετου, πολύπλοκου και πολύσημου χαρακτήρα της ποιητικής λειτουργίας. Όσο αφορά τον **προφανή κίνδυνο υποκειμενικών αναλύσεων και εκτιμήσεων** νομίζουμε ότι στο έργο τέχνης **μπορεί να ριψοκινδυνεύσει κανείς επιστημονικά και αναλυτικά τεκμηριωμένες προτάσεις ερμηνείας της γλωσσικής μορφής του κειμένου.**

- Ο εξαιρετικά σύνθετος χαρακτήρας των σχέσεων που γεννιούνται στην ποιητική λειτουργία της γλώσσας φαίνεται και στο επόμενο παράδειγμα από στίχο του Σολωμού. άκρα του τάφου σιωπή στον κάμπο βασιλεύει
- Πριν σχολιάσουμε τη σημασιολογική σχέση που προκύπτει από τη συνταγματική σύζευξη του γλωσσικού στοιχείου «του τάφου», θα προσπαθήσουμε να ανασυνθέσουμε μέσα από την ελληνική γλώσσα το φάσμα των δυνατών επιλογών που είχε στη διάθεσή του ο ποιητής για να εκφράσει το συγκεκριμένο περιεχόμενο / μήνυμα:

μεγάλη	ησυχία	υπάρχει	στον κάμπο
βαθιά	σιγαλιά	είναι	στην πεδιάδα
άκρα	σιωπή	βασιλεύει	
απερίγραπτη	ηρεμία	επικρατεί	
απόλυτη	σιγή	κυριαρχεί	
νεκρική			

ΆΚΡΑ ΤΟΥ ΤΑΦΟΥ ΣΙΩΠΗ

- Η γενική «του τάφου» καθώς βρίσκεται μεταξύ του «άκρα» και του «σιωπή», δημιουργεί μια αμφίσημη σημασιοσυντακτική σχέση, λειτουργώντας **είτε ως προσδιορισμός του «άκρα» είτε ως προσδιορισμός του «σιωπή»**.
- Στην πρώτη περίπτωση επιτείνει την έννοια του επιθέτου: άκρα του τάφου = ακρότατη. Στη δεύτερη περίπτωση λειτουργεί μετωνυμικά: του τάφου σιωπή = νεκρική σιωπή.
- Ανάλογη αμφίσημη, διπλή σημασιοσυντακτική λειτουργία εμφανίζει το επίθετο: άκρα. Προσδιορίζει το: **σιωπή** και προσδιορίζεται από το: του **τάφου**.
- Όπως φάνηκε, η ποιητική λειτουργία του λόγου με τις πολλαπλές δυνατότητες ενεργοποίησης και αξιοποίησης των διαφόρων στοιχείων και μηχανισμών της γλώσσας, είναι η βάση της τέχνης του λόγου, η κατεξοχήν δημιουργική διαδικασία στην τεχνική της επικοινωνίας.

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

- Η **πραγματολογία** είναι ο τομέας της γλωσσολογίας που μελετά τους τρόπους με τους οποίους τα **συμφραζόμενα** συνεισφέρουν στα **νοήματα**.
- Η πραγματολογία περιλαμβάνει συνολικά τη θεωρία των **γλωσσικών πράξεων**, τη θεωρία των **συνομιλιακών υπονοημάτων**, τη **θεωρία της ευγένειας** και άλλες προσεγγίσεις γλωσσικής συμπεριφοράς στη φιλοσοφία, κοινωνιολογία, γλωσσολογία και ανθρωπολογία.
- ο όρος **γλωσσική πράξη** αναφέρεται σε ένα **εκφώνημα** το οποίο έχει **επιτελεστική λειτουργία** στη γλώσσα και στην επικοινωνία.

ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

- Πραγματολογία ονομάζουμε την σωστή χρήση του λόγου, τα νοήματα και οι **σημασίες** που παίρνουν όταν μιλάμε ανάλογα με τον **χώρο**, τον **χρόνο** και την **κοινωνική κατάσταση**. Είναι δηλαδή η ικανότητα ενός ατόμου να **εκφράζει αυτό που θέλει με τον κατάλληλο τρόπο στο κατάλληλο περιβάλλον**.
- Η γλώσσα διαμορφώνεται ανάλογα σε την **περίσταση**. **Μιλάμε διαφορετικά** σε ένα παιδί και διαφορετικά σε ένα μεγαλύτερο μας , αλλιώς γράφουμε ένα **γράμμα** σε έναν φίλο και αλλιώς θα στείλουμε μία δημόσια **επιστολή**. Η ικανότητα να διαμορφώνουμε τις λέξεις, το ύφος καθώς και τα νοήματα είναι η πραγματολογία.
- Το άτομο θα πρέπει στην επικοινωνία του να μπορεί να **διατηρεί το θέμα** της συζήτησης , να **μιλάει** με την σειρά του χωρίς να **διακόπτει** τον συνομιλητή, να μπορεί να **χρησιμοποιεί** σωστά **λεκτικά** και **μη λεκτικά** νοήματα και να μπορεί να χρησιμοποιεί σωστά εκφράσεις του προσώπου καθώς και να διατηρεί βλεμματική επαφή με τους άλλους.
- Ακόμα το άτομο θα πρέπει να είναι ικανός να **ερμηνεύει** σωστά τις **λέξεις** (π.χ. *πως με το μαχαίρι κόβω και δεν πίνω με αυτό*), να μπορεί να **υποδυθεί φανταστικούς ρόλους** και να **περιγράφει** με **λογική ακολουθία** γεγονότα. Όλα αυτά τα στοιχεία αποτελούν την **πραγματολογική ικανότητα**.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ - ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΑ

- Σε αντίθεση με την σημασιολογία, η οποία εξετάζει τα νοήματα που είναι συμβατικά ή κωδικοποιημένα σε μια δεδομένη γλώσσα, η πραγματολογία μελετά πώς η **μετάδοση του νοήματος δεν εξαρτάται μόνο από τις δομικές και γλωσσικές γνώσεις** (π.χ. τη γραμματική ή το νοητικό λεξικό) του ομιλητή και του ακροατή, αλλά και από τα συμφραζόμενα ενός εκφωνήματος, τις προϋπάρχουσες γνώσεις των συνομιλητών και του κόσμου, τη συναγόμενη πρόθεση του ομιλητή και άλλους παράγοντες.
- Υπό αυτήν την έννοια, η πραγματολογία εξηγεί **πώς** οι χρήστες μιας γλώσσας **αντιμετωπίζουν** την **αμφισημία** (ή την πολυσημία), αφού το νόημα βασίζεται στον τρόπο, τον χρόνο, τον τόπο κτλ. ενός εκφωνήματος.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

- Ο κλάδος που μελετά το νόημα, τη σημασία των λέξεων και των προτάσεων.
- Στόχος της σημασιολογίας είναι να αποτυπώσει τη γνώση που έχει ο ομιλητής για τη σημασιολογική δομή της γλώσσας

ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ & ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ

- **ΣΥΝΤΑΓΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ:** Με απλά λόγια, στην περιγραφή κάθε γλώσσας ένα ζήτημα είναι προσδιοριστεί με ποια άλλα στοιχεία κάθε στοιχείο αυτής της γλώσσας μπορεί να **συνδυαστεί** – ποιες δηλαδή είναι οι συνταγματικές του σχέσεις. Π.χ. Η λέξη *Γιάννης* στο σύνταγμα -στην ακολουθία- *Ο Γιάννης τρέχει* **βρίσκεται σε συνταγματική** σχέση με το **ο** που προηγείται και το *τρέχει* που έπεται
- **ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑΤΙΚΕΣ ΣΧΕΣΕΙΣ:** Και ένα άλλο ζήτημα είναι να προσδιοριστεί, επίσης, από ποια στοιχεία κάθε στοιχείο αυτής της γλώσσας μπορεί να **υποκατασταθεί** – ποιες δηλαδή είναι οι παραδειγματικές του σχέσεις. Π.χ. στην ακολουθία *Ο Γιάννης τρέχει*, *ο Γιάννης* βρίσκεται σε **παραδειγματική** σχέση με οποιαδήποτε άλλη λέξη που θα μπορούσε να την αντικαταστήσει, όπως *ο δάσκαλος*, *η Μαρία*, *το παιδί*

ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: Η ΣΗΜΑΣΙΑ

- Η Σημασιολογία εστιάζει το ενδιαφέρον της πρωτίστως στην κυριολεκτική σημασία.
- Επίσης, η Σημασιολογία μελετά το **ρητό νόημα**, δηλαδή τη σημασία όσων εκφέρονται ρητά.
- Ωστόσο, νόημα (ή σημασία) παράγεται και με άλλους τρόπους:
 - ✓ Οι λέξεις συχνότατα χρησιμοποιούνται **μη-κυριολεκτικά** (π.χ. *βρίσκομαι σε αδιέξοδο*).
 - ✓ Οι (συν)ομιλητές συχνότατα δεν εννοούν μόνο, αλλά και **υπονοούν**.

ΣΥΓΧΡΟΝΙΑ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΟΝΙΑ ΣΤΗ ΓΛΩΣΣΑ

- **Συγχρονική θεώρηση:** **κάθε στοιχείο** στη σχέση του με άλλα που **συνυπάρχουν** στο ίδιο σύστημα κατά το ίδιο χρονικό διάστημα

Saussure: έτοιμες καταστάσεις/ στατικά

- **Διαχρονική θεώρηση:** προέλευση ενός γλωσσικού **στοιχείου**, **μεταβολές**, χρονικά στάδια από τα οποία πέρασε μέχρι να πάρει την τελική του μορφή

Saussure: χρονική διαδοχή/ εξελικτικά

«Η αντίθεση μεταξύ των δύο θέσεων είναι απόλυτη και δεν επιτρέπει συμβιβασμούς»

ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΣΥΓΧΡΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΔΙΑΧΡΟΝΙΑΣ ΚΑΤΑ SAUSSURE

○ Διαχρονία

- **α-συστηματική:** οι μεταβολές δεν θίγουν το σύστημα καθ' εαυτό, αλλά ορισμένα σημεία του
- **Συμπτωματική:** οι μεταβολές είναι τυχαίες, δεν αλλοιώνουν ποτέ τη φυσιολογία του συστήματος
- **Μεμονωμένη:** οι μεταβολές αφορούν ορισμένα μόνο μέλη του συστήματος

ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

- η *επιφανειακή δομή* είναι η εξωτερική μορφή μιας πρότασης. Η **επιφανειακή δομή** μιας πρότασης είναι το τελικό στάδιο της συντακτικής αναπαράστασης μιας πρότασης
- *βαθιά δομή* είναι μια αφηρημένη αναπαράσταση μιας πρότασης. Μια βαθιά δομή είναι ... η υποκείμενη μορφή μιας πρότασης

ΓΕΝΕΤΙΚΗ ΜΕΤΑΣΧΗΜΑΤΙΣΤΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ

- Επιφανειακή δομή: εμφάνιση της πρότασης στην ομιλία, οι πραγματικές φράσεις που κατασκευάζουν οι άνθρωποι
- Βαθιά δομή: η περιορισμένη ομάδα κανόνων μιας γλώσσας από τους οποίους προκύπτουν οι πραγματικές φράσεις

ΣΗΜΑΣΙΑ ΠΡΟΤΑΣΗΣ - ΣΗΜΑΣΙΑ ΚΕΙΜΕΝΟΥ

- Καθοριστική η διάκριση **σημασίας προτάσεως** και **σημασίας κειμένου**
- **Μετατόπιση** του ενδιαφέροντος από την **πρόταση** στα υπερ-προτασιακά (ορθότερα δια-προτασιακά) στο **κείμενο** (προφορικό ή γραπτό). Νέοι προβληματισμοί, νέες ανάγκες και στόχοι της γλωσσολογικής έρευνας
- Αυτή η διάκριση η αιτία ίδρυσης νέων επιστημονικών τομέων (*ανάλυση ομιλίας, Κειμενολογίας, Πραγματολογίας, Υφολογίας*). Τις επιστημονικές αυτές περιοχές τις συνδέει το κοινό ενδιαφέρον για το κείμενο, τις διαφοροποιεί η μεθοδολογία.
- Βασική διάκριση των 2 εννοιών:
 1. Η σημασία της πρότασης δεν εξαρτάται από τα συμφραζόμενα του κειμένου, αντίθετα προς τη σημασία του κειμένου
 2. Η σημασία κειμένου αποτελεί τη χαρακτηριστική χρήση ορισμένης κατηγορίας σημασιών πρότασης (π.χ. προτάσεων κρίσεως, ερωτηματικών προτάσεων). Η σημασία του κειμένου είναι η συγκεκριμένη εφαρμογή σε συνάρτηση με τα εκάστοτε συμφραζόμενα ενός τύπου της πρότασης

ΘΕΩΡΗΤΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

- Από το πλήθος θεωριών για τη σημασία ξεχωρίζουν οι παρακάτω:
 1. Η αναφορική θεωρία
 2. Η ιδεοκρατική ή νοησιαρχική
 3. Η συμπεριφοριστική
 4. Η σημασία ως προς τη χρήση
 5. Η επαληθευτική και
 6. Η θεωρία των συνθηκών αληθείας.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

- **Αναφορική** /περιγραφική/γνωστική:
αποδίδει την εξωγλωσσική πραγματικότητα με «ουδέτερο» τρόπο. Συνδέεται με την αναφορική λειτουργία της γλώσσας (βλ. λειτουργίες της γλώσσας, σύμφωνα με τον R. Jakobson).

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

- **Εκφραστική/βιωματική/ συναισθηματική:**
σχετίζεται με την προσωπικότητα του κάθε ομιλητή, ή ομιλητών ευρύτερης ομάδας (ναυτικός, ζωγράφος ...),

Λ.χ. η λέξη *θάλασσα*

Λέξεις όπως *φιλότιμο, ντομπροσύνη, ρωμείο*

Μετάφραση ;;

Συνδέεται με την εκφραστική λειτουργία.

Πβ. στα αγγλικά η λέξη *privacy* στα γαλλικά οι λέξεις *gourmet* ή *complicité*.

ΔΙΑΦΟΡΑ ΕΙΔΗ ΣΗΜΑΣΙΑΣ

- **Κοινωνική σημασία:** σχετίζεται με την κοινωνική ομάδα που χρησιμοποιεί μια συγκεκριμένη λέξη.

Π.χ. - φοιτητές, φοιτηταί, πρωτοετάκια

- 7η τέχνη, κινηματογράφος, σινεμά,
σινεμαδάκι,

- Κρασί, οίνος.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ/ ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Οι σημασιακές ιδιότητες είναι ένας **τρόπος** να **αναλύσουμε** τη **σημασία** των λέξεων.
- Στόχος: να βρεθεί ένα σύνολο σημασιακών ιδιοτήτων αναγκαίων και επαρκών (necessary and sufficient) για την περιγραφή της σημασίας όλων των λέξεων (περιεχομένου) σε όλες τις γλώσσες

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ

- Hjelmslev: Στοιχεία σημασίας ή σημασιολογικά χαρακτηριστικά
 - ΑΝΔΡΑΣ: άνθρωπος, ενήλικος, **αρσενικό**
 - ΓΥΝΑΙΚΑ: άνθρωπος, ενήλικος, **θηλυκό**
 - ΚΟΡΙΤΣΙ: άνθρωπος, **μη ενήλικος**, **θηλυκό**
 - ΑΓΟΡΙ: άνθρωπος, **μη ενήλικος**, **αρσενικό**
- Η ανάλυση όμως του Hjelmslev δεν αφορά καθολικές έννοιες, αλλά το λεξιλόγιο κάθε γλώσσας ως ξεχωριστού συστήματος.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Το λεξιλόγιο μιας γλώσσας οργανώνεται σε ομάδες με συναφείς σημασίες:

π.χ. οι όροι που δηλώνουν:

Συγγένεια:

Χρώματα:....

Έπιπλα:.....

Εργαλεία:....

Ζώα:...

κλπ.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΑ ΠΕΔΙΑ

Η ιδέα αυτή έχει εφαρμοστεί

- στην εκμάθηση ξένων γλωσσών, στη διδασκαλία του λεξιλογίου και

- στα εννοιολογικά λεξικά, τους "θησαυρούς", όπως π.χ. το *Αντιλεξικόν του Θεολόγου Βοσταντζόγλου*.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ/ ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Αναπαριστούμε τις σημασιακές ιδιότητες χρησιμοποιώντας σημασιακά χαρακτηριστικά, δηλώνοντας την παρουσία/απουσία τους με τα **σύμβολα + και –** αντίστοιχα.
- Ο τρόπος αυτός απεικόνισης απηχεί την επιρροή της φωνολογικής ανάλυσης των φθόγγων σε φωνητικά χαρακτηριστικά.
- [p]: +άηχο, +χειλικό, +κλειστό
- [b]: -άηχο, +χειλικό, +κλειστό

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Ας δούμε παρακάτω μερικές σημασιακές ιδιότητες ρημάτων:
 1. [Κίνηση]: φέρνω, πέφτω, περπατώ, τρέχω...
 2. [Επαφή]: χτυπώ, φιλώ, αγγίζω...
 3. [Δημιουργία]: κατασκευάζω, φαντάζομαι, φτιάχνω...
 4. [Αίσθηση]: βλέπω, ακούω, νιώθω, κρυώνω...

Η ΘΕΩΡΙΑ ΤΩΝ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΚΩΝ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΩΝ

	ΠΑΤΕΡΑΣ	ΜΗΤΕΡΑ	ΠΑΙΔΙ
• Έμψυχο	+	+	+
• Ανθρώπινο	+	+	+
• Αρσενικό	+	-	+/-
• Ενήλικος	+	+	-
• Συγγένεια	+	+	+
• Ανιούσα συγγένεια	+	+	-

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

- Οι λέξεις σχετίζονται μεταξύ τους με διάφορους τρόπους:
 1. **Ομώνυμα.** Διαφορετικές λέξεις που προφέρονται με τον ίδιο τρόπο (αλλά μπορεί να μην έχουν την ίδια ορθογραφία). Αποτέλεσμα: (λεξική) αμφισημία.
 2. **Πολύσημα/ομόγραφα.** Μία λέξη με πολλαπλές σημασίες (*ουρά*)
 3. **Ετερόνυμα/Παρόνυμα.** Λέξεις που έχουν την ίδια ορθογραφία, αλλά προφέρονται διαφορετικά και έχουν διαφορετική σημασία (*νόμος – νομός, ώμος, ωμός*).

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

- **Συνώνυμα.** Λέξεις που προφέρονται διαφορετικά αλλά έχουν την ίδια (ή σχεδόν την ίδια) σημασία.
- **Αντώνυμα.** Λέξεις που έχουν αντίθετη σημασία
 1. Συμπληρωματικά (δύο λέξεις [λέξη] στις οποίες η αντίθεση είναι **απόλυτη**, δεν επιδέχεται διαβαθμίσεις) π.χ. *αληθής-ψευδής, παρών-απών, ζωντανός-νεκρός*
 2. Διαβαθμίσιμα (δεν εκφράζουν συμπληρωματική – απόλυτη– αντίθεση,) π.χ. *χοντρός-αδύνατος, ψηλός-κοντός ή αγαπώ-μισώ*
 3. Συσχετιστικά (εκφράζουν τις δύο όψεις θέασης ενός πράγματος, μία κατάστασης, ενός συμβάντος (π.χ. *παιδί – γονέας, πουλώ – αγοράζω*)

Στην Ελληνική σχηματίζουμε αντώνυμα με προσθήματα όπως τα: *α-, αντί-, δυσ-*

Όλες οι παραπάνω σχέσεις μας δίνουν επιχειρήματα για την ύπαρξη των (κοινών) σημασιακών ιδιοτήτων.

ΣΧΕΣΕΙΣ ΤΩΝ ΛΕΞΕΩΝ

- **Υπώνυμα** (λέξη που εντάσσεται σημασιολογικά σε μια ευρύτερη έννοια) π.χ. η λέξη γάτα είναι υπώνυμο της λέξης ζώο)
- **Μετώυμα** (μια λέξη/φράση χρησιμοποιείται αντί αυτής που λογικά θα έπρεπε να επιλεγεί) π.χ. *Ελλάδα* αντί *Έλληνες*, *τρίτη ηλικία* αντί *ηλικιωμένοι*

ΜΕΤΩΝΥΜΑ

α. Το περιέχον αντί του περιεχομένου:

- Πεινούσε τόσο πολύ, που έφαγε πέντε *πιάτα*. (πιάτα = μερίδες φαγητού)
- Στο τέλος της παράστασης τον επευφήμησε όλο το *θέατρο*. (το θέατρο = οι θεατές)

β. Η αφηρημένη έννοια αντί της συγκεκριμένης:

- Η *Αθήνα* προετοιμάζεται για τη σύνοδο των υπουργών οικονομικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. (Η Αθήνα = Η ελληνική κυβέρνηση)
- Ο *νόμος* τον αντιμετώπισε με επιείκεια λόγω του προτέρου εντίμου βίου του. (Ο νόμος = οι δικαστές, οι εκπρόσωποι του νόμου)

γ. Ο δημιουργός ή εφευρέτης αντί της δημιουργίας ή εφεύρεσης:

- Όλη μέρα χθες δεν βγήκε, γιατί διάβαζε *Παπαδιαμάντη*. (Παπαδιαμάντη = τα έργα του Παπαδιαμάντη)
- Η αστυνομία μετά από έρευνα στο κρησφύγετο των κακοποιών κατέσχεσε τρία *καλάσνικοφ*. (καλάσνικοφ = το όπλο από το όνομά του εφευρέτη του)

ΣΥΝΩΝΥΜΙΑ - ΟΜΩΝΥΜΙΑ

- *Κόκορας + πετεινός* | | *άγαμος + γεροντοπαλικάρο* = συνώνυμες
- Απόλυτη και μερική συνωνυμία
- Απόλυτη είναι η συνωνυμία που είναι συγχρόνως και:
 1. **Πλήρης** (επόμενη διαφάνεια)
 2. **Ολική** (επόμενη διαφάνεια) και
 3. **Τέλεια** (επόμενη διαφάνεια)
- Η έλλειψη έστω και μιας από τις τρεις αυτές πλευρές την καθιστά μερική.
- Υπάρχει και η οινεί συνωνυμία / σχεδόν συνωνυμία: δεν πληροί την ταυτότητα (όχι απλή ομοιότητα) της σημασίας των συνωνύμων.

ΣΥΝΩΝΥΜΙΑ

- **Πλήρης συνωνυμία:** η ταυτότητα σημασίας αφορά σε όλες τις σημασίες δύο ή περισσότερων λέξεων
- **Ολική:** σε όλα τα περιβάλλοντα
- **Τέλεια:** σε όλες τις διαστάσεις

Π.χ. *Χοντρός – παχύς* (συνώνυμες αλλά όχι πλήρης συνωνυμία: λέμε *χοντρός* και *παχύς άνθρωπος* αλλά μόνο *χοντρό λάθος* και *χοντρό ψέμα* όχι * *παχύ λάθος* ή * *παχύ ψέμα*)

ΣΥΝΩΝΥΜΙΑ

- Οι λέξεις αρνί και πρόβατο

Π.χ. Φέρτε μας 2 μερίδες αρνί αλλά όχι 2 μερίδες προβάτου. **Όχι ολική συνωνυμία** (όχι σε όλα τα περιβάλλοντα)

- Πολιτικός και πολιτικάντης, νομικός και νομικίστικος, έκλεισε τα μάτια του ή τα τίναξε δεν χαρακτηρίζονται από τέλεια συνωνυμία, αφού **συμπίπτουν** στην **περιγραφική** αλλά **διαφέρουν** στην **εκφραστική** σημασία, όπως φαίνεται στην αρνητική δήλωση

Π.χ. *αυτή η συμπεριφορά δεν είναι συμπεριφορά υπεύθυνου πολιτικού αλλά ανεύθυνου πολιτικάντη* || *τα επιχειρήματα που χρησιμοποίησαν δεν ήταν νομικά, αλλά νομικίστικα*

ΟΜΩΝΥΜΙΑ

- **Ομώνυμοι** είναι 2 τύποι όμοιοι ή ταυτιζόμενοι στη μορφή τους (ομόηχους, ομόφωνους και ομότυπους)
- **Ομότυποι** = οι τύποι που συμπίπτουν μορφικά αλλά διαφέρουν ως προς τη σημασία τους

Π.χ. (1) **πλάνη** | | **πλάνη** και **γλώσσα** | | (2) **γλώσσα** (είναι και ομότυποι = δηλώνονται από 1 τύπο αλλά **ετυμολογικά και σημασιολογικά έχουν διαφορετικές σημασίες**. Στην 1^η περίπτωση υπάρχει συμπτωματική ομοτυπία αλλά στη 2^η ετυμολογική ομοτυπία)

ΔΕΙΞΗ

- Οι λέξεις που χρειάζονται το περιεχόμενο, και συγκεκριμένα τις χωρο - χρονικές συντεταγμένες επικοινωνίας και την ταυτότητα των συνομιλητών, προκειμένου να καταστεί σαφές το (πλήρες) νόημά τους ονομάζονται **δεικτικές εκφράσεις**, από τον όρο **δείξη**.

ΔΕΙΞΗ

- **προσωπική** δείξη (σε σχέση με ομιλητή και ακροατή): προσωπικές αντωνυμίες, δεικτικές αντωνυμίες
- **τοπική** δείξη (σε σχέση με τον τόπο της εκφώνησης): τοπικά επιρρήματα (*εδώ, εκεί*)
- **χρονική** δείξη (σε σχέση με το χρόνο της εκφώνησης): χρονικά επιρρήματα (*τώρα, τότε*)

ΔΕΙΞΗ ΚΑΙ ΑΠΟΣΤΑΣΗ

- Η δείξη ορίζεται με βάση την απόσταση που έχει το δεικνυόμενο αντικείμενο από τον ομιλητή.
 - Δεικτικοί τύποι εγγύτητας, π.χ. *εγώ, εδώ, τώρα*
 - Δεικτικοί τύποι απόστασης, π.χ. *εσύ, εκεί, τότε*
- Σε πολλές γλώσσες, οι δεικτικές αντωνυμίες διακρίνονται σε δύο είδη, ανάλογα με την εγγύτητα-απόσταση (π.χ. στα Ολλανδικά dit-dat).

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΕΙΞΗ

- Δηλώνει την κοινωνική θέση και την κοινωνική απόσταση μεταξύ συνομιλητών.
 - Γλωσσικοί τύποι που εκφράζουν την κοινωνική **εγγύτητα** (οικειότητα, αλληλεγγύη): π.χ. *β' πρόσωπο ενικού*
 - Γλωσσικοί τύποι που εκφράζουν την κοινωνική **απόσταση** (ευγένεια): π.χ. *β' πρόσωπο πληθυντικού*
- Μηχανισμοί **ευγένειας**, διαπολιτισμικά ενδεχομένως διαφορετικοί.
- Αντικείμενο και της Κοινωνιογλωσσολογίας

ΥΠΟΝΟΗΜΑΤΑ

- Η επιτυχής επικοινωνία βασίζεται στην αναγνώριση της υπόρρητης σημασίας βάσει της ρητά εκπεφρασμένης.
- **Η θεωρία των υπονοημάτων** (implicatures) του H.P. Grice (1975) περιγράφει το μηχανισμό που συνδέει τη ρητή (εκπεφρασμένη) με την υπόρρητη (υπονοούμενη)

ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑΣ

- Ο Grice υποστηρίζει ότι οι συνομιλούντες υπακούουν σε μια γενική Αρχή της Συνεργασίας (ΑΣ).

Να είναι η συμπεριφορά σου στη συνομιλία η απαιτούμενη, σύμφωνα με το σημείο όπου εμφανίζεται και με τον αναγνωρισμένο στόχο της συνομιλίας όπου συμμετέχεις.

- Η ΑΣ δεν παραβιάζεται ποτέ (σε ομαλές συνθήκες επικοινωνίας).

ΠΑΡΑΓΩΓΗ ΥΠΟΝΟΗΜΑΤΩΝ

- Επιπλέον, ο Grice προτείνει τέσσερα συνομιλιακά αξιώματα (conversational maxims).
- Τα αξιώματα επιδέχονται παραβίαση.
- Η ΑΣ δεν επιδέχεται παραβίαση.
- Η υπόρρητη σημασία παράγεται με την παραβίαση ενός ή περισσότερων συνομιλιακών αξιωμάτων.

ΛΕΚΤΙΚΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ

- Η συσχέτιση μιας πράξης εκφώνησης (φράση εκφώνησης) με την προσλεκτική πράξη (πράξη που εκτελεί ο ομιλητής, ενώ μιλά) και την πράξη επιτέλεσης (αποτέλεσμα που επιδιώκει ο ομιλητής να έχει ένα εκφώνημα στον αποδέκτη) από τον παραγωγό ενός εκφωνήματος **αποτελεί διαδικασία η οποία διέπεται από ορισμένες αρχές** που ισχύουν για κάθε είδος αλληλεπίδρασης στον γραπτό και στον προφορικό λόγο.
- Η κυριότερη από αυτές τις αρχές, που διατύπωσε ο φιλόσοφος Grice, είναι η *αρχή της συνεργασίας*, η οποία αφορά την επιθυμία των επικοινωνούντων να συνεργαστούν και μέσω της οποίας εξελίσσεται ο διάλογος μεταξύ των συνομιλητών.

ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

- **α) Το αξίωμα της ποιότητας**, το οποίο αφορά την επιθυμία μετάδοσης της **αλήθειας** από τους επικοινωνούντες.
- **β) Το αξίωμα της ποσότητας**, το οποίο αφορά την **ποσότητα** των στοιχείων που μεταδίδονται από τους επικοινωνούντες, η οποία θα πρέπει να είναι επαρκής.
- **γ) Το αξίωμα της συνάφειας**, το οποίο αφορά τη **συνάφεια** του υπό συζήτηση θέματος με τον σκοπό της επικοινωνίας, τα οποία θα πρέπει να συνδέονται μεταξύ τους στενά.
- **δ) Το αξίωμα του τρόπου**, το οποίο αφορά τη **σαφήνεια** του λόγου και τη συνάφεια που πρέπει να έχουν μεταξύ τους τα νοήματα που μεταδίδουν οι επικοινωνούντες

Οι αρχές αυτές συχνά παραβιάζονται από τους επικοινωνούντες με σκοπό να δηλωθούν κάποια υπονοήματα.

ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ

Αξίωμα της ποιότητας:

- δεν λέμε κάτι που πιστεύουμε ότι είναι ψευδές ή που δεν μπορούμε να υποστηρίξουμε.
- *Να μη λες κάτι που πιστεύεις ότι είναι ψευδές.*
- *Να μη λες κάτι για το οποίο δεν έχεις επαρκείς αποδείξεις.*

Παραβίαση του αξιώματος της ποιότητας

Σήμερα έχει απεργία το μετρό (ενώ δεν έχει, ή δεν είμαστε σίγουροι αν έχει)

[Μετά από λουκούλλειο γεύμα] Πάλι νηστικοί μείναμε απόψε!

- Η δυνατότητα να λέμε ψέματα υπάρχει χάρη σε αυτό το αξίωμα.

ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ

Αξίωμα της ποσότητας:

- δεν λέμε ούτε περισσότερα ούτε λιγότερα από όσα χρειάζονται.
- Η συνεισφορά σου να περιέχει τόσες πληροφορίες όσες χρειάζεται.
- Η συνεισφορά σου να μην περιέχει περισσότερες πληροφορίες από όσες χρειάζεται.

○ Παραβίαση του αξιώματος της ποσότητας:

Π.χ. πελάτης σε μπακάλικο: Καλημέρα σας, τι κάνετε; Κοιμηθήκατε καλά απόψε; Πώς είναι τα παιδιά; Χθες είδαμε σπίτι μια καταπληκτική ταινία, κ.λπ. κ.λπ.

A: Έμαθα ότι χθες φάγατε καλά και περάσατε υπέροχα.

B: Ναι, το φαγητό ήταν πολύ καλό.

ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ

Αξίωμα της συνάφειας:

- Αυτό που λέμε πρέπει να είναι συναφές με το πλαίσιο, γλωσσικό ή εξωγλωσσικό.

Παραβίαση του αξιώματος της συνάφειας:

- Πελάτης σε κρεοπωλείο:

Θα ήθελα ένα κιλό πατάτες.

- Σε μάθημα γλωσσολογίας, ο καθηγητής, ανάμεσα σε δύο εκφωνήματα σχετικά με το μάθημα:

Κάνει κρύο εδώ μέσα

ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΑΞΙΩΜΑΤΟΣ

- [Θάλεια και Ελένη συζητούν για το σύζυγο της Θάλειας]

Ε: *Τον αγαπούσες;*

Θ: *Ήταν ο άντρας μου.*

Ε: *Ναι, αλλά τον αγαπούσες;*

Θ: *Όλοι τον αγαπούσαν.*

ΤΑ ΑΞΙΩΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΥΝΟΜΙΛΙΑΣ

Αξίωμα του τρόπου:

- Να είσαι σύντομος, να μην είσαι ασαφής, να μη λες αμφισημίες, να είσαι συστηματικός και οργανωμένος
- Να αποφεύγεις την αδιαφάνεια
- Να αποφεύγεις την αμφισημία
- Να είσαι σύντομος
- Να είσαι οργανωμένος.

ΠΑΡΑΒΙΑΣΗ ΤΟΥ ΑΞΙΩΜΑΤΟΣ

A: *Τι μαγείρεψες χτες;*

B: *Κάτι που έμοιαζε αμυδρά με παστίτσιο.*

ΕΙΡΩΝΕΙΑ

1. ΓΙΑΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ ΤΗ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ;

- ✓ Είναι φαινόμενο που **εμφανίζεται** στη **συνομιλία** (είτε πρόσωπο με πρόσωπο, είτε μέσω ηλεκτρονικών μέσων – ταυτόχρονη/ασύγχρονη)
- ✓ Είναι ένα καθαρά **πραγματολογικό φαινόμενο**, αλλά έχει να κάνει και με τη σχέση σημασιολογίας-πραγματολογίας (**κυριολεξία – μη κυριολεξία**)
- ✓ Εκφράζει τις **απόψεις** / στάσεις των ομιλητών με έναν **λιγότερο συμβατικό** τρόπο (ρητορική τεχνική)
- ✓ **Αλληλεπιδρά** με την παρουσία/απουσία στρατηγικών **ευγένειας**
- ✓ Η χρήση και η κατανόησή της απαιτεί: (1) γνώση **κοινωνικο-πολιτισμικών δεδομένων** (2) προχωρημένες **διανοητικές ικανότητες** («διαβάζω το νου του συνομιλητή μου»)

1. ΓΙΑΤΙ ΜΕΛΕΤΑΜΕ ΤΗ ΛΕΚΤΙΚΗ ΕΙΡΩΝΕΙΑ;

- Ποια είναι τα συνομιλιακά **χαρακτηριστικά** της ειρωνείας / πώς διαφέρουν μεταξύ τους διαφορετικά μέσα ως προς τη χρήση της;
- Τι **πληροφορίες** μπορεί να μας δώσει η ανάλυσή της για τα σύνορα μεταξύ σημασιολογίας-πραγματολογίας;
- Για ποιους **λόγους** χρησιμοποιείται; (π.χ. ισχυρό επιχείρημα, επίδειξη (ρητορικής) ανωτερότητας, προβολή ταυτοτήτων)
- Πώς **σχετίζεται** με την ευγένεια και το χιούμορ;
- Τι **δεξιότητες** χρειάζονται για τη χρήση & κατανόησή της / τι δεξιότητες λείπουν από πληθυσμούς που δυσκολεύονται μ' αυτήν (μικρά παιδιά / διαταραχές όπως ο αυτισμός)

ΕΙΡΩΝΕΙΑ

- Έστω, ότι ένας ομιλητής παράγει το εκφώνημα:
Ωραία μέρα για βόλτα! σε μια βροχερή μέρα.
Σύμφωνα με την παραπάνω θεωρία, η ειρωνεία προκύπτει από την αντιστροφή του επιρρήματος **ωραία** με ένα σημασιολογικά αντώνυμο επίρρημα .
Ο ομιλητής θέλοντας να εκφράσει την δυσαρέσκειά του με τον καιρό **παραβιάζει την αρχή της ποιότητας** και φαίνεται να λέει ψέματα. Ωστόσο, το περικείμενο, ο επιτονισμός του ομιλητή και οι υποσυνείδητες γνώσεις των συνομιλητών για τις αρχές που διέπουν την συνομιλία, οδηγούν τελικά στην πρόσληψη της ειρωνείας.

2. ΠΡΑΓΜΑΤΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

(I) ΤΙ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΘΕΤΟΥΝ/ΑΠΑΝΤΟΥΝ;

Ερώτημα 1

Ποια είναι η σχέση μεταξύ της ρητής (explicit) και της προτιθέμενης (intended) σημασίας;

Grice: Αντικατάσταση της πρότασης από μία άλλη – οι δύο προτάσεις συνδέονται μέσω άρνησης / αντίφασης & παράβαση της αρχής της ποιότητας (Grice 1975)

Η σχέση άρνησης / αντίφασης δεν είναι αναγκαίο να είναι άμεση, μπορεί να είναι και έμμεση (**Giora**)

Η παράβαση της αρχής της ποιότητας δεν είναι ούτε αναγκαία, ούτε επαρκής συνθήκη για την ύπαρξη ειρωνείας.

Η ρητή και η προτιθέμενη σημασία δεν είναι αναγκαίο να συνδέονται – μπορεί να είναι εντελώς ασύνδετες

3. ΟΡΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΛΕΚΤΙΚΗΣ ΕΙΡΩΝΕΙΑΣ

- *An irony is a nipping jest, or a speech that hath the honey of pleasantness in its mouth, and a sting of rebuke in its tale. (E. Reynier 1656, cited in OED)*
- *Η ειρωνεία είναι ένα τραγούδι ή μια ομιλία που έχει το μέλι της ευχαρίστησης στο στόμα της, και **το τοίμπημα της επίπληξης στην ουρά της***

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

- Αποτελεί **βασικό εργαλείο του έθνους-κράτους**, καθώς μπορεί να συμβάλει δραστικά στην επίτευξη του **εθνικού ιδανικού της ομογενοποίησής του εξοβελίζοντας ή αφομοιώνοντας τη διαφορετικότητα του 'Άλλου'** στη βάση της διάκρισης και της απαξίωσής της (βλ. Χριστόπουλος 2004).

Η ΕΠΙΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Ο Lentin (2018) προτείνει τη διάκριση ανάμεσα
- στον **παγωμένο ρατσισμό** (frozen racism) του παρελθόντος, ο οποίος είναι εμφανής, εύκολα αναγνωρίσιμος και άμεσα καταδικαστέος
 - στον **κινητό ρατσισμό** (motile racism), ο οποίος δρα συγχρονικά και έχει την ικανότητα να **κρύβεται** και να καλύπτει τα ίχνη του.

Ο ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΟΙ ΕΚΦΑΝΣΕΙΣ ΤΟΥ

- Η γλώσσα είναι το βασικό μέσο επικοινωνίας αλλά και το κυρίαρχο μέσο μετάδοσης των ιδεών.
- Ο **ρατσισμός** εκτός από τις πράξεις βίας χρησιμοποιεί και το **λόγο** ως μέσο βίας.
- Ο λόγος και η πράξη αλληλοκαθορίζονται σε μεγάλο βαθμό και αποτελούν τις δυο όψεις του ίδιου νομίσματος.
- Έτσι ο ρατσισμός ακόμη και λεκτικά αποτελεί απειλή αφού υπαινίσσεται την ύπαρξη κατώτερων ομάδων που θα μπορούσαν να αποτελέσουν αντικείμενο διακρίσεων κοινωνικού αποκλεισμού ή ρατσιστικής βίας

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Χαρακτηριστικά γνωρίσματα του ρατσιστικού λόγου είναι οι ασυνέπειες, η απουσία επιχειρημάτων που να ελέγχονται λογικά, τα διλήμματα, οι αντιφάσεις.
- Το άτομο συνήθως **θέλει να αποφύγει** πιθανότητα να θεωρηθούν ρατσιστικά τα σχόλιά του.
- Προκειμένου να πετύχει αυτό, τη στιγμή που μιλά αναιρεί συχνά αυτά που λέει με αποτέλεσμα όχι μόνο να αλλάζει γνώμη για τα άτομα τα οποία περιγράφει, αλλά παράλληλα να συγκροτεί και να επανασυγκροτεί τη δική του ταυτότητα.
- **Δημιουργεί** μια νέα **αντίληψη** του κόσμου και προσπαθεί να τοποθετήσει τον εαυτό του μέσα σε αυτό το καινούριο πλαίσιο

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Συχνά οι απόψεις που υπάρχουν **διάχυτες** στον **κοινωνικό** χώρο υιοθετούνται και μετατρέπονται σε **προσωπικές απόψεις** και αυτό είναι ιδιαίτερα έκδηλο στον παιδικό λόγο.
- Τα παιδιά τα οποία δεν έχουν ρατσιστικό προσανατολισμό, παρατηρώντας τις διαφορές αντιγράφουν τη συμπεριφορά των μεγάλων **υιοθετώντας ασυνείδητα τις απόψεις τους** (Δραγώνα,2001)
- Η πρωτοφανής έξαρση φαινομένων ρατσισμού, έχει οδηγήσει σε άκρατη χρήση ρατσιστικού λόγου σε όλους τους τομείς του δημόσιου βίου.
- Στη σημερινή συγκυρία, η **νομιμοποίηση** και η αναπαραγωγή του ρατσισμού από τα **μέσα πληροφόρησης** πραγματοποιείται περισσότερο με τη χρήση ενός **συγκεκριμένου ή λανθάνοντος** παρά ενός ανοικτού ή κραυγαλέου **ρατσιστικού λόγου**

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Ο ρατσιστικός λόγος **δεν καταγγέλλει άμεσα τις φυλετικές διαφορές**, έτσι ώστε να μπορεί εύκολα να αντικρουστεί.
- Υπάρχει μια **δυσδιάκριτη εννοιολογική σημασία στη χρήση των λέξεων** ώστε οι διατυπώσεις, οι χρήσεις τους και οι συσχετίσεις τους, να μην είναι εντελώς αθώες.
- Κουβαλούν, όπως και οι αποσιωπήσεις, **μηνύματα**, εγγράφουν **αντιλήψεις**, νοηματοδοτούν **καταστάσεις**, υπονοούν **συμφραζόμενα**, αποδυναμώνουν ή ενισχύουν **στερεότυπα**,

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Σύμφωνα με τον Teun A. van Dijk (<http://tvxs.gr/>), τα δυο χαρακτηριστικά που ορίζουν τον ρατσιστικό λόγο είναι:
 - α) η δημιουργία **διαχωριστικών γραμμών** που δομούν την ταυτότητα των μεταναστών στη βάση της πόλωσης ανάμεσα στο «**εμείς**» και το «**άλλου**», και η παρουσίαση της εικόνας του «άλλου» με την απάλειψη ή ελαχιστοποίηση κάθε θετικού στοιχείου.
 - β) η εστίαση στον μετανάστη ή στον διαφορετικό ως «πρόβλημα» ή «απειλή», η συστηματική συσχέτιση του με την ανομία, το έγκλημα, την ανασφάλεια, τη «νοσηρότητα» κυριολεκτικά και συμβολικά, έτσι που να εκμηδενίζεται η όποια θετική χροιά του ρόλου του στην κοινωνία

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Απαξιοτικοί χαρακτηρισμοί: ανήθικος, κίνδυνος αυτός ο διαφορετικός πληθυσμός για τη δημόσια υγεία, κίνδυνος αλλοίωσης πληθυσμού, παράνομη συμπεριφορά, σεξουαλική παρενόχληση
- πλήξη θετικού συλλογικού πλειονοτικού προσώπου ως προς τις ανθρωπιστικές του διαστάσεις

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΥΠΟΔΟΧΗΣ ΜΕΤΑΝΑΣΤΩΝ

- **Εμφατικές μεταφορές** που χρησιμοποιήθηκαν στο δημόσιο διάλογο προκειμένου να περιγραφεί η ‘βίαιη’ διατάραξη της ισορροπίας του ομοιογενούς πλειονοτικού πληθυσμού
- Γίνεται λ.χ. λόγος για **εισβολή των μεταναστών**, για κοινωνία που έχει μετατραπεί σε **ξέφραγο αμπέλι**, σε **ένα απέραντο γιουσουρούμ Τουρκαλβανών και Βουλγαροπακιστανών**, διότι με απίστευτη ευκολία **ανοίγουν «κερκόπορτες» για τη δεύτερη και οριστική άλωση του Ελληνισμού** (βλ. Μπουτουλούση 2005).

ΡΑΤΣΙΣΜΟΣ – ΘΕΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ

- Ο ρατσιστικός λόγος χρησιμοποιεί τέσσερις θεματικές κατηγορίες για την αναπαράσταση των μειονοτικών κοινωνικών ομάδων:
 - είναι διαφορετικές
 - δεν προσαρμόζονται στην κοινωνία
 - εμπλέκονται σε αρνητικές δράσεις
 - απειλούν τα κοινωνικο-οικονομικά συμφέροντα της πλειονότητας (van Dijk, 1987)

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

- Ο ρατσιστικός λόγος εμφανίζεται όλο και συχνότερα σε πολλές εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής (Πάντζιου, σε <http://tvxs.gr>):
- **Στα ΜΜΕ.** Πολύ συχνά, σχεδόν καθημερινά, βρισκόμαστε αντιμέτωποι με φαινόμενα όπου, ο τρόπος με τον οποίο τα έντυπα και ηλεκτρονικά μέσα ενημέρωσης, ορίζουν την ταυτότητα ή ετερότητα μέσα από τις αναφορές στους μετανάστες και το ρόλο τους στην κοινωνία, είναι πραγματικά ενδιαφέρον: «κατάληψη», «πολιορκία», «μόλυνση», «αρρώστια», «επιχείρηση σκούπα», «καθάρισμα», «έξαρση εγκληματικότητας», «εκρηκτική κατάσταση», «απειλή», «ανασφάλεια», είναι μερικές μόνο από τις εκφράσεις που κυριαρχούν σε εφημερίδες τηλεόραση και ηλεκτρονικό τύπο.
- Πρόκειται για λέξεις και εκφράσεις που **δεν αποτελούν γλωσσικό ολισθήμα**, αλλά **σχολαστικά επιλεγμένες διατυπώσεις**, οι οποίες συνιστούν έναν «λόγο» εμπρηστικό, που παρουσιάζει τους μετανάστες όχι μόνο ως **περιττούς** αλλά και ως **επικίνδυνους**, δημιουργώντας **φοβικά σύνδρομα** στους πολίτες

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

- Πολιτικά κόμματα είναι επίσης φορείς ρατσιστικού λόγου.
- Αλλά και στο **χώρο της εκπαιδευτικής κοινότητας**, η ρατσιστική βία ή οι διακρίσεις σε βάρος μιας κοινωνικής ομάδας, πρέπει να ελέγχονται και να τιμωρούνται. Σε πολλές περιπτώσεις στην αυλή του σχολείου ή σε μια παρέα ακούγονται φράσεις όπως «Αλβανέ», «Δεν μπορείς να είσαι σημαιοφόρος αφού είσαι αλλοδαπός», «μας παίρνετε τις δουλειές εσείς οι ξένοι» κ.α.
- Μπορεί κάποιες από αυτές τις εκφράσεις να λέγονται αστεία αλλά **δεν γνωρίζουμε σε ποιο βαθμό η «πλάκα» ή μια απερισκεπτη υβριστική διατύπωση μπορεί να οδηγήσει σε θυματοποίηση μιας συγκεκριμένης ομάδας.**

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ

- Ρατσιστικός λόγος δεν είναι μόνο ο άμεσα καταγγελτικός των φυλετικών διαφορών, που είναι και εύκολα αποκρούσιμος.
- Είναι και η πιο δυσδιάκριτη εκλεπτυσμένη **υπόγεια ρητορική**, που δομείται στη βάση διαχωρισμών και διακρίσεων, οι οποίες **αφυπνίζουν** στο «κοινό» **ανταγωνιστικά** («*μας παίρνουν τις δουλειές μας*», «*κλέβουν φόρους*») και **φοβικά** («*απειλούν την ασφάλεια και τη ζωή μας*») **ανακλαστικά**. Οι λέξεις, οι διατυπώσεις, οι χρήσεις τους και οι συσχετίσεις τους, δεν είναι αθώες.
- Κουβαλούν –όπως και οι αποσιωπήσεις– μηνύματα, εγγράφουν αντιλήψεις, νοηματοδοτούν καταστάσεις, υπονοούν συμφραζόμενα, αποδυναμώνουν ή ενισχύουν στερεότυπα, επηρεάζουν στάσεις.

ΘΡΑΥΣΜΑΤΑ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

- Λέξεις όπως «γύφτος, «κάφρος», «σπαστικός» και άλλες παρόμοιες –πάντοτε με αρνητική φόρτιση– είναι λέξεις που προέρχονται από ένα παρελθόν **πολιτισμικού ρατσισμού**, όπου οι δυνατοί αποφάσιζαν ακόμη και για την ονομασία κάποιων υποτελών ομάδων ή κοινωνικών κατηγοριών.
- Βεβαίως, **η χρήση μιας τέτοιας έννοιας, από μόνη της, σε καμιά περίπτωση δεν επιτρέπει το χαρακτηρισμό ενός ανθρώπου ως «ρατσιστή».**
- Είναι πιο σωστό να μιλούμε σ' αυτές τις περιπτώσεις για «**θραύσματα**» **ρατσιστικού λόγου** που έχουν περάσει μέσα στον καθημερινό λόγο, τις περισσότερες φορές χωρίς να αντιλαμβάνεται ο ομιλητής ούτε το γεγονός ούτε τις επιπτώσεις του

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ ΣΤΑ ΜΜΕ

- «Πόλεμος», «εισβολή», «τσουνάμι», «κατάληψη», «απόβαση», «αναχαίτιση», «πολιορκία», «άλωση», «βόμβα», «κατάρρευση», «μόλυνση», «αρρώστια», «σκούπα», «καθάρισμα», «έξαρση εγκληματικότητας», «εκρηκτική κατάσταση», «απειλή», «ανασφάλεια», είναι μερικές μόνο από τις εκφράσεις που κυριαρχούν στις εφημερίδες ως ρατσιστικός λόγος για τη μετανάστευση
- Πρόκειται για λέξεις και εκφράσεις που δεν αποτελούν γλωσσικό ολίσθημα, αλλά **σχολαστικά επιλεγμένες διατυπώσεις**, οι οποίες συνιστούν ένα «λόγο» εμπρηστικό, που παρουσιάζει τους μετανάστες όχι μόνο ως περιττούς αλλά και ως επικίνδυνους.
- Στην καλύτερη περίπτωση αυξάνει τη δυσπιστία της κοινωνίας απέναντί τους, στη δε χειρότερη τη στρέφει εναντίον τους

ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΟΣ ΛΟΓΟΣ: ΕΠΕΙΔΗ ΥΠΑΡΧΕΙ ΑΠΕΙΛΗ ΠΡΟΣ ΤΟ ΘΕΤΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ

Brown & Levinson (1987):

- Τα άτομα που θέλουν να επιδείξουν ή να διεκδικήσουν **δεσμούς ένταξης** σε μια (κυρίαρχη) ομάδα χρησιμοποιούν **στρατηγικές ενίσχυσης του θετικού προσώπου**:
- Πρόκειται για στρατηγικές που κάνουν αναφορά σε *κοινές αξίες, κοινούς τόπους, σε αμοιβαία εκτίμηση των μελών και αποδοχή των χαρακτηριστικών, των επιθυμιών, των προσδοκιών τους* κ.λπ.
- Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνεται και διατηρείται η **προσέγγιση** μεταξύ των μελών και η **συνοχή** στο εσωτερικό της ομάδας.
- Αντίθετα, όταν γίνονται (άμεσα ή έμμεσα) **αρνητικά σχόλια** για την ομάδα και/ή τα μέλη της, απειλείται ή **πλήττεται η επιθυμία εκτίμησης και συντροφικότητας των μελών της**, δηλαδή **το θετικό τους πρόσωπο**.

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΡΝΗΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

- Στα πλαίσια της θετικής αναπαράστασης του Εαυτού και της κατασκευής ομαδικών και συλλογικών ταυτοτήτων υπάγεται και η στρατηγική της άρνησης του ρατσισμού. Όταν, λοιπόν, κάποιος κατηγορείται ως ρατσιστής ή ότι έχει κάνει μια ρατσιστική δήλωση, τότε χρησιμοποιεί κάποιες από αυτές τις τεχνικές:
 - **Άρνηση της πράξης**- ο ομιλητής ή ο συγγραφέας αμφισβητεί ότι έκανε μια τέτοια δήλωση (*«Εγώ δεν είπα ποτέ κάτι τέτοιο»*)
 - **Άρνηση του ελέγχου**- ο ομιλητής ή ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι κατά λάθος έκανε αυτή τη δήλωση και ότι ήταν ατύχημα (*«Δεν το είπα αυτό σκόπιμα... το είπα κατά λάθος»*)

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΡΝΗΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

- **Άρνηση της πρόθεσης**- ο ομιλητής ή ο συγγραφέας υποστηρίζει ότι δεν εννοούσε τη δήλωση όπως φάνηκε και ότι τα λεγόμενά του παρεξηγήθηκαν (*«Δεν το εννοούσα έτσι... με παρεξηγήσατε»*)
- **Άρνηση του σκοπού** για τον οποίο έγινε η δήλωση (*«Δεν το είπα με τέτοιο σκοπό...»*)
- **Αμβλυνση, μετριασμός της δήλωσης**, χρήση ευφημισμών για την περιγραφή αρνητικών πράξεων των άλλων (*«Δεν τον απείλησα, του έδωσα απλά μια φιλική συμβουλή»*, *«Δεν την προσέβαλα, της είπα απλά την ειλικρινή μου γνώμη»*)

ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΑΡΝΗΣΗΣ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

- Επιπλέον, μπορεί να χρησιμοποιηθούν **γνωστικές και κοινωνικές στρατηγικές**, οι οποίες μπορούν να θεωρηθούν πιο ισχυρές μορφές άρνησης, όπως η απόδοση κατηγοριών στο θύμα («*Δικαιολογημένα η Αστυνομία φέρθηκε σκληρά στην παρέα αυτή Αθίγγανων, αφού οι Αθίγγανοι κλέβουν και σκοτώνουν*») και
- η **αντιστροφή του ρόλου του θύτη και του θύματος** («*Δεν είμαστε ρατσιστές, αυτοί είναι οι πραγματικοί ρατσιστές*»).
- Επιπλέον, συχνά χρησιμοποιούνται και **δηλώσεις αποποίησης ευθύνης**, οι οποίες συμβάλλουν στην άρνηση διάθεσης ρατσισμού ή περιθωριοποίησης και δίνουν έμφαση στη θετική αναπαράσταση του Εαυτού. («*Δε μπορούσα να προβλέψω τις πιθανές αρνητικές συνέπειες της δράσης αυτής*»). Συνήθως, τέτοια γλωσσικά στοιχεία **δικαιολογούν την πρακτική της περιθωριοποίησης χωρίς να χρειάζεται να χρησιμοποιηθούν αποκάλυπτες ρατσιστικές ρητορικές**

ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΟΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟ

- Μετά από την ανακοίνωση προσβλητικών δηλώσεων, αναμένεται από τους ομιλητές να ζητήσουν δημόσια συγγνώμη.
- Αυτές **οι απολογίες τείνουν να είναι διαφορούμενες**. Αυτή τους η ασάφεια τις κάνει **να μην φαντάζουν ειλικρινείς**, **δεν κάνουν τον δράστη να φαντάζει συνειδητοποιημένος για την απρεπή συμπεριφορά** του, καθώς δεν αναλαμβάνει την ευθύνη της συμπεριφοράς αυτής (Lakoff, 2004, όπως αναφέρεται στο Wodak, 2015: 62).
- Οι απολογίες αυτές μπορεί να έχουν διάφορες μορφές:
 - μπορεί να αναφέρονται μόνο στη **μορφή**, στις **λέξεις** δηλαδή που χρησιμοποιήθηκαν, και **όχι** στο **περιεχόμενο** αυτό καθαυτό

ΑΠΟΛΟΓΙΕΣ ΣΤΟΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟ

- μπορεί να αναφέρονται μόνο σε ένα ή μερικά στοιχεία της δήλωσης - εμμέσως, έτσι ο ομιλητής ή ο συγγραφέας **επιθυμεί το κοινό να μην αντιληφθεί ότι, ουσιαστικά, δεν απολογείται για ολόκληρη τη δήλωση**
- μπορεί να **θολώνουν την προσβολή**, χρησιμοποιώντας ευφημιστικούς ή ασαφείς όρους όταν γίνεται αναφορά στη δήλωση
- μπορεί να αναφέρονται μόνο στις συνέπειες της δήλωσης και όχι στη δήλωση αυτή καθαυτή.
- Έτσι, καθώς **δεν χρησιμοποιείται συνήθως ένα ενεργητικό ρήμα στον ενεστώτα**, ο δράστης εντέλει δεν απολογείται ουσιαστικά για το συμβάν. Η **ασαφής** αυτή γλώσσα επιτρέπει στον χρήστη να **αποφύγει** την **απόδοση ευθυνών** σ' αυτόν

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

- Οι **ρατσιστικές συμπεριφορές** που καταγράψαμε λειτουργούν:
 - ως **μέσον επιβολής** του εθνικού ομογενοποιητικού λόγου προς τους μετανάστες (μαθητές/τριες)
 - τους εξαναγκάζουν να υιοθετήσουν ταυτότητες συμμόρφωσης και νομιμοποίησης.

ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

ΝΟΗΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

ΓΝΩΣΗ ΤΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ: Η ΣΗΜΑΣΙΑ

- Κλάδοι της Γλωσσολογικής Σημασιολογίας:
 1. Λεξική Σημασιολογία: μελετά τη σημασία λέξεων και τις σημασιακές σχέσεις μεταξύ διαφορετικών λέξεων.
 2. Φραστική ή Προτασιακή Σημασιολογία: μελετά τη σημασία γλωσσικών μονάδων μεγαλύτερων της λέξης, δηλαδή τη σημασία φράσεων και προτάσεων

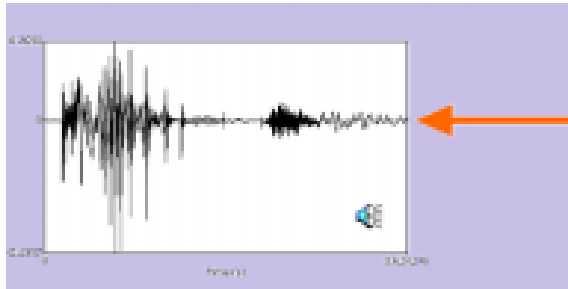
ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

- Είναι μέρος της γνώσης της γλώσσας: **γνώση της συμβατικής** (δηλαδή αυθαίρετης) **σχέσης** μεταξύ **σημαίνοντος** (μορφής) και **σημαινομένου** (σημασίας).
- Η Σημασιολογία εξετάζει τα σημαινόμενα, θέτει δηλ. το ερώτημα:
 - Τι σημαίνει η λέξη *αγόρι*; / Πώς χαρακτηρίζεται η έννοια «αγόρι»;

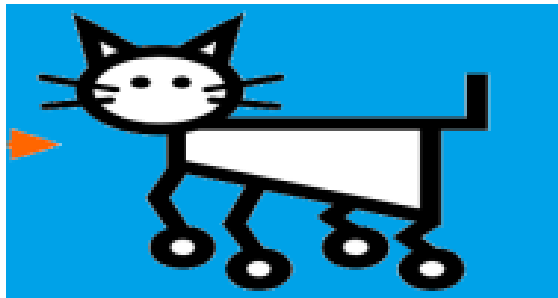
πλάγια γραφή όταν αναφερόμαστε στις γλωσσικές μονάδες ως μορφή και **εισαγωγικά** όταν αναφερόμαστε στη **σημασία** τους.

ΤΙ ΣΥΜΠΕΡΙΛΑΜΒΑΝΕΙ Η ΓΝΩΣΗ ΜΙΑΣ ΛΕΞΗΣ;

- Φωνολογική Γνώση ('ήχος')

- Σημασιολογική Γνώση ('σημασία')

ΛΕΞΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΟΛΟΓΙΑ

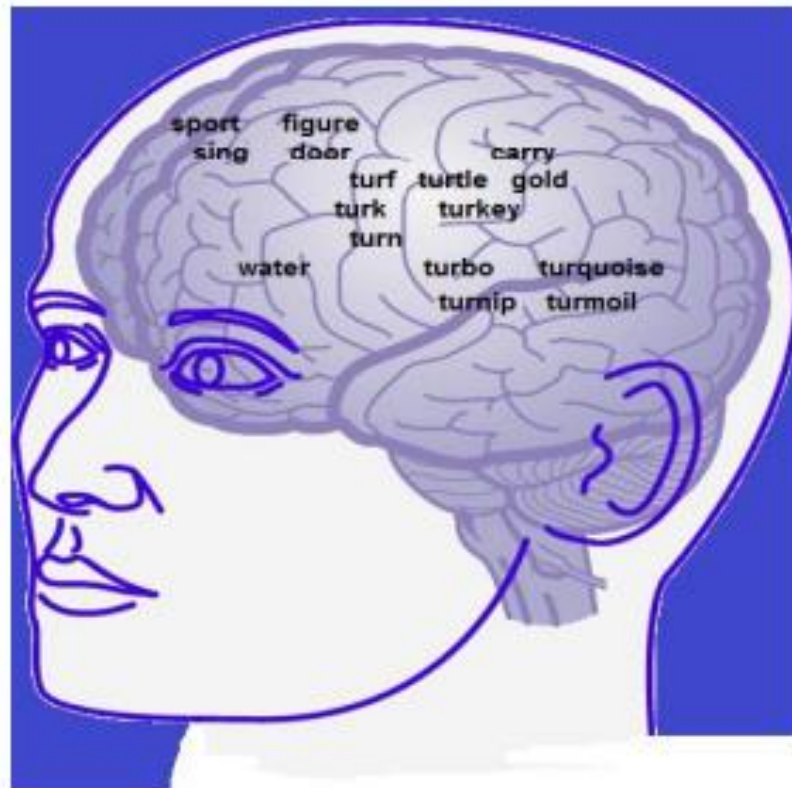
- Η σημασία των λέξεων αποτελεί μέρος του **νοητικού λεξικού** (mental lexicon).
- Στο νοητικό λεξικό αποθηκεύονται οι λέξεις που γνωρίζουμε, σε μορφή καταχωρήσεων ως λημμάτων.

✓ θυμηθείτε:

Γνώση της γλώσσας = **γνώση των λέξεων** (νοητικό λεξικό) + **γνώση των κανόνων συνδυασμού των γλωσσικών μονάδων** (νοητική γραμματική).

ΤΟ ΝΟΗΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

Το Νοητικό Λεξικό

ΟΡΓΑΝΩΣΗ ΤΟΥ ΝΟΗΤΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ

- Θα μπορούσε να είναι
- **ανοργάνωτο**
(ένας σάκος γεμάτος με λέξεις)
ή **οργανωμένο**
ανάλογα με
διάφορα κριτήρια

ΝΟΗΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ

- Το κάθε λήμμα στο νοητικό λεξικό περιέχει τις γραμματικές πληροφορίες που είναι απαραίτητες για να το χρησιμοποιήσουμε σε μια πρόταση:
 - Φωνολογική αναπαράσταση
 - Μορφολογικά χαρακτηριστικά (π.χ. γένος)
 - Συντακτική κατηγορία και πλαίσιο υποκατηγοριοποίησης (με τι συντάσσεται)
 - Σημασιολογικά χαρακτηριστικά
 - Ορθογραφία, εφόσον είμαστε εγγράμματοι

ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΤΟ ΝΟΗΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ;

- Λέξη: **συνδυασμός ήχου - σημασίας**
- Το ΝΛ μπορεί να είναι οργανωμένο με βάση:
 1. **Τον ήχο – φωνολογική ομοιότητα**
 - ✓ αρχίζουν με το ίδιο φώνημα: αγόρι, αχλάδι, αγρότης, αφρός ...έλατο, αίμα, επάνω, έρανος •
 - τελειώνουν με το ίδιο φώνημα: μεγάλος, μικρός, έδαφος, αμέσως
 2. **Τη σημασία – σημασιολογική ομοιότητα**
 - ✓ μπανάνα, μήλο, αχλάδι, προτοκάλι...

ΠΩΣ ΕΙΝΑΙ ΟΡΓΑΝΩΜΕΝΟ ΤΟ ΝΟΗΤΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ;

- Άλλοι πιθανοί παράγοντες:
 1. **ηλικία** κατά την οποία κατακτήθηκε η κάθε λέξη
 2. **συχνότητα** χρήσης
 3. γραμματική **κατηγορία**
 4. **ορθογραφία** (σε αντίθεση με τον ήχο)

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Η **σημασία** των λέξεων μπορεί να προσδιοριστεί με βάση **σημασιακές ιδιότητες** (σημασιακά χαρακτηριστικά).
- Δηλαδή, **αναλύουμε** τη σημασία των λέξεων σε **επιμέρους συστατικά**.
- Το **ίδιο** συστατικό μπορεί να αποτελεί **μέρος** της σημασίας **διαφορετικών λέξεων**.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Π.χ. η σημασιακή ιδιότητα «θηλυκό» ορίζει μερικώς τα ακόλουθα ονόματα:
 - λέαινα, γάτα, φάλαινα
 - θεία, γιαγιά, κόρη
 - γυναίκα, κορίτσι, κοπέλα
 - φοιτήτρια, καθηγήτρια, νοσοκόμα
- Η ίδια σημασιακή ιδιότητα απαντά και σε λέξεις άλλων συντακτικών κατηγοριών:
 - κορίτσι (O)
 - θηλάζω (P)
 - έγκυος (E)

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Οι ακόλουθες λέξεις **μοιράζονται** την ιδιότητα «**θηλυκό**» αλλά **διαφέρουν** ως προς την **απουσία/παρουσία** της σημασιακής ιδιότητας «**άνθρωπος**»:
 - λέαινα, ελαφίνα, γάτα
 - θεία, γιαγιά, κόρη

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Η **παρουσία/απουσία** του χαρακτηριστικού «άνθρωπος» μας χρειάζεται για να **ορίσουμε** και άλλες **λέξεις**, όπως π.χ.:
 - καθηγητής, γιατρός, εργένης, κοσμήτορας
 - ιππόκαμπος, χταπόδι, σκύλος, αετός
- Η **παρουσία/απουσία** του χαρακτηριστικού «έμψυχο» μας χρειάζεται για να διακρίνουμε μεταξύ τους ομάδες **λέξεων** όπως:
 - άνθρωπος, ιππόκαμπος, αετός
 - ντουλάπα, έδρανο, υπολογιστής

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Σημασιακά χαρακτηριστικά δεν έχουν μόνο τα ονόματα, αλλά **και τα ρήματα**.
- Π.χ. πολλά ρήματα περιέχουν στη σημασία τους:
 - την ιδιότητα «*αίσθηση*» (*βλέπω, ακούω, αγγίζω*),
 - άλλα την ιδιότητα «*επαφή*» (*αγγίζω, χαϊδεύω, πιάνω, ακουμπάω*),
 - άλλα την ιδιότητα «*κίνηση*» (*τρέχω, περπατώ, μεταβαίνω*)
 - κ.ο.κ.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΡΗΜΑΤΩΝ

- Πολλά ρήματα περιέχουν στη σημασία τους την ιδιότητα «*πρόκληση κατάστασης*»:
 - *σκουραίνω* (κάνω κάτι (πιο) σκούρο)
 - *σκοτώνω* (προκαλώ το θάνατο)
 - *ομορφαίνω* (κάνω κάτι (πιο) όμορφο)
- Άλλες σημασιακές ιδιότητες ρημάτων:
 - **κίνηση** (στα ρήματα *φέρνω*, *πέφτω*, *σιγοπερπατώ*, *τρέχω*)
 - **επαφή** (*φιλώ*, *αγγίζω*, *χαστουκίζω*)
 - **αίσθηση** (*βλέπω*, *ακούω*, *νιώθω*)

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Στο πεδίο των ονομάτων, το χαρακτηριστικό [+/-**αριθμήςιμο**] αποδίδει τη **διαφορά ανάμεσα στις σημασίες λέξεων** όπως π.χ. *σκύλος* και *ρύζι*.
- Τα **αριθμήσιμα** ονόματα αναφέρονται σε αντικείμενα που **μπορούν** να **αριθμηθούν** (π.χ. *μία πατάτα*, *δύο σκύλοι*, κλπ).
- Ονόματα που αναφέρονται σε αντικείμενα που **δεν αριθμούνται αλλά μετριοούνται** (π.χ. *δύο κιλά ρύζι*, *δύο φλιτζάνια γάλα*) ονομάζονται **μετρήσιμα**.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ ΟΝΟΜΑΤΩΝ

- Τα **αριθμήσιμα** ονόματα μπορούν να προσδιοριστούν από το **ποσοδεικτικό πολλοί-ές--ά**, αλλά **όχι από το ποσοδεικτικό πολύ**.
- Το αντίθετο ισχύει για τα μετρήσιμα ονόματα:
 - Έχω **δύο** σκύλους./ *Έχω **δύο** ρύζια.
 - Έχω **πολλούς** σκύλους./ *Έχω **πολλά** ρύζια.
 - *Έχω **πολύ** σκύλους. / Έχω **πολύ** ρύζι.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Οι σημασιακές ιδιότητες είναι ένας **τρόπος** να **αναλύσουμε** τη σημασία των λέξεων.
- Στόχος: να βρεθεί ένα σύνολο σημασιακών ιδιοτήτων αναγκαίων και επαρκών (necessary and sufficient) για την περιγραφή της σημασίας όλων των λέξεων (περιεχομένου) σε όλες τις γλώσσες.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- Αναπαριστούμε τις σημασιακές ιδιότητες χρησιμοποιώντας σημασιακά χαρακτηριστικά, δηλώνοντας την παρουσία / απουσία τους με τα σύμβολα + και – αντίστοιχα.
- Ο τρόπος αυτός απεικόνισης απηχεί την επιρροή της φωνολογικής ανάλυσης των φθόγγων σε φωνητικά χαρακτηριστικά.
 - [p]: +άηχο, +χειλικό, +κλειστό
 - [b]: --άηχο, +χειλικό, +κλειστό

ΕΡΩΤΗΣΗ

- Πώς ξέρουμε ότι υπάρχει νοητικό λεξικό;
- Πώς είμαστε σίγουροι ότι υπάρχουν σημασιακά χαρακτηριστικά;

ΣΗΜΑΣΙΑΚΕΣ ΙΔΙΟΤΗΤΕΣ

- Ένδειξη για την **ύπαρξη** των σημασιακών ιδιοτήτων στις νοητικές αναπαραστάσεις των λέξεων (νοητικό λεξικό) παρέχουν **οι παραδρομές ομιλίας**:
 - όταν μάτωσαν ~~τα ούλα μου~~ τα δόντια μου
 - ήρθε ~~πολύ αργά~~ πολύ νωρίς
 - της πληρώνει ~~διατροφή~~ ενοίκιο
- Οι **εσφαλμένες** αντικαταστάσεις βασίζονται στην **ύπαρξη κοινής σημασιακής ιδιότητας** μεταξύ της λέξης- στόχου και της παραγόμενης λέξης.

ΣΗΜΑΣΙΑΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

- **Παραδείγματα (μερικής) ανάλυσης σε σημασιακά χαρακτηριστικά:**
 - γυναίκα: +θηλυκό, +άνθρωπος, -νεαρό, ...
 - πατέρας: -θηλυκό, +άνθρωπος, +γονέας...
 - αγελάδα: +θηλυκό, -άνθρωπος, -νεαρό, ...
 - καταδιώκω: +κίνηση, +γρήγορο, +σκόπιμο, ...

ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ – ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

ΥΠΟΚΑΤΗΓΟΡΙΟΠΟΙΗΣΕΙΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ: ΑΝΑΦΟΡΙΚΗ VS ΕΚΦΡΑΣΤΙΚΗ ΣΗΜΑΣΙΑ

- Η αναφορική, περιγραφική ή γνωστική σημασία έχει να κάνει με το **αντίκριμά** της στην **εξωγλωσσική** πραγματικότητα, με τον τρόπο δηλαδή που η γλώσσα αναφέρεται σε ή περιγράφει οντότητες (entities), φαινόμενα, καταστάσεις κ.ο.κ.
- Η εκφραστική ή συναισθηματική σημασία αποκαλύπτει τη **στάση του χρήστη** της απέναντι σε αυτό που δηλώνει η λέξη (π.χ. η λέξη *μπάτσος* υποδηλώνει μια αρνητική αξιολόγηση του επαγγέλματος του αστυνομικού από τον ομιλητή)

